

Vogelimpresies uit West-Berlijn

Egbert Boekema

In 1986 was het 25 jaar geleden dat de DDR de muur bouwde rond het westelijk deel van de voormalige rijks hoofdstad. Hoewel vogels zich niet aan dergelijke barrières storen, beperken de activiteiten van de plaatselijke vogelaars zich noodgedwongen tot een klein territorium. Een actieve vogelwerkgroep geeft tweemaal jaarlijks een waarnemingsboek uit dat met duitse nauwkeurigheid de cijfertjes op een rijtje zet. Voor het berlijnse Atlasproject werden de broedvogels per kilometerblok geïnventariseerd. Howel Berlijn hemelsbreed slechts 500 km ten oosten van Nederland ligt, zijn er duidelijke verschillen te bespeuren in vergelijking met Nederland. Op de interessantste daarvan wordt ingegaan; hierbij is naast eigen waarnemingen dankbaar gebruik gemaakt van de publikaties van de berlijnse vogelwerkgroep (Bruch e.a. 1978, 1985).

Berlijn maakt deel uit van de "mark" Brandenburg, een licht glooiend landschap dat is bedekt met veel bos en dat wordt doorsneden door enkele rivieren. De Havel, die van noord naar zuid door Berlijn loopt, varieert in breedte van enkele honderden meters tot een paar kilometer. Oorspronkelijk werd dit gebied bewoond door slavische stammen, in de middeleeuwen kwamen duitse kolonisten uit het noordwesten. Berlijn werd de metropool van Brandenburg, Pruisen en later na eenwording, centrum van het duitse rijk. Sinds de tweede wereldoorlog is Berlijn in vier sectoren opgedeeld, de drie westelijke sectoren vormen West Berlijn.

Vanuit vogelvlucht gezien is Berlijn een groene stad, het dichtbebouwde centrum uitgezonderd. Om de twee miljoen inwoners niet de indruk te geven volledig opgesloten te zitten tussen de huizen, zijn vooral aan de randgebieden vrijwel alle stukjes groen tot natuurgebied verheven om daarmee een effectieve bescherming mogelijk te maken. De bossen, het open water en de moerasgebieden zijn daardoor min of meer veilig gesteld.

Om erosie door betreding te beperken, zijn de kwetsbaarste delen met houten hekwerk afgesloten. De van oorsprong rijke afwisseling in het landschap kon daardoor voor een deel bewaard blijven. De meeste cultuurgronden zijn echter door de grote vraag naar bouwterrein goeddeels verdwenen. Een vergelijk met een gemiddeld stuk Nederland is dan ook niet mogelijk. Van Patrijs, Kievit en Gele Kwikstaart zijn slechts een handjevol broedparen overgebleven, Graspiepers en Wulpen zal men er 's zomers tevergeefs zoeken.

De park- en bosvogels kunnen we wel kwantitatief vergelijken. In tabel 1 is een vergelijking gemaakt tussen West-Berlijn en Drenthe dat op ongeveer dezelfde breedte ligt (Van Dijk en Van Os 1982). Daarbij moeten we bedenken dat West-Berlijn ongeveer 5 maal zo klein is als Drenthe en relatief ongeveer evenveel bos heeft. In de bovenste helft van de tabel staat een aantal soorten die in West-Berlijn relatief talrijker zijn dan in Drenthe. Het zijn hoofdzakelijk vogels die een voorkeur vertonen voor (oud) loofhout of parkachtig terrein. In het middelste deel van de tabel vinden we soorten die in beide gebieden ongeveer even talrijk zijn. In de onderste helft vinden we vogels terug die in Drenthe talrijker zijn. Gedeeltelijk kan men het talrijkere voorkomen in Drenthe verklaren uit het ontbreken van voldoende geschikte foerageergebieden in Berlijn (Grote Lijster, Kauw). Sommige soorten die aan naaldbout gebonden zijn, zoals Zwarte Mees en Goudhaantje, zijn echter in Berlijn opvallend schaars, hoewel hun biotoop rijkelijk voorhanden is. Winterkoning en Heggemus, in Noord-Nederland typisch voor parken en de wat grotere tuinen, komen in Berlijn alleen in vochtige bossen en moerasgebieden voor.

West-Berlijn heeft een aantal broedvogels die in Nederland niet als zodanig voorkomen. In een paar oude loofbossen valt van de heldere zang van de Kleine Vliegenvanger te genieten die jaarlijks met een tiental territoria voorkomt. Algemener is de onopvallende Taigaboomkruiper. Aangezien de gewone Boomkruiper, in West-Berlijn

Tabel 1. Een vergelijking tussen de aantallen broedvogels van enkele bos- en parkvogels in West-Berlijn en Drenthe.

	West-Berlijn	Drenthe
Bosuil	90-110	3-5
Grote Bonte Specht	800-1200	1500-1650
Midd. Bonte Specht	20-30	-
Kleine Bonte Specht	50-70	43-53
Merel	ca 30000	25000-30000
Nachtegaal	600	500
Fluiter	500-700	100-200
Appelvink	150-250	50
Europese Kanarie	700-900	4-7
Groenling	20000-36000	1500
Boomklever	500-600	8-10
Taigaboombkruiper	200-250	-
Roodborst	2500-4000	16800
Gekr. Roodstaart	1000	6000-6500
Spotvogel	700-1000	2500-3200
Tjiftjaf	900-1100	6000-7000
Bonte Vliegenvanger	800-1000	2500
Kuifmees	200	1500-1800
Glanskop	40-60	300
Vlaamse Gaai	300-400	1800-2000
Ekster	1200-1800	5000
Vink	2000-4000	12500
Wielewaal	80-120	400
Winterkoning	400-500	15300
Heggenmus	60-80	6000-7000
Zanglijster	800-1500	10000-120000
Grote Lijster	-	2500-3000
Goudhaantje	20-35	7500-9500
Matkopmees	50	4000
Zwarte Mees	50	6000-7000
Kauw	80-100	4000-5000

ongeveer even talrijk, van onderen lichter is dan zijn soortgenoten in Nederland, is herkenning op uiterlijk alleen van dichtbij mogelijk. Buidelmezen broeden plaatselijk talrijk in moerasgebieden. Bonte Kraaien zijn in Berlijn talrijk (500-700 paren); de grens van het areaal ligt ongeveer ter hoogte van de Elbe, 100 km westelijker. Een enkele Zwarte Kraai verdwaalt richting Berlijn, gemengde paren zijn af en toe vastgesteld. Tot de zeer schaarse (jaarlijks enkele paren) broedvogels behoren de Noordse Nachtegaal en Krekelzanger. Helaas zijn Scharrelaar, Hop en Sperwergrasmus recentelijk als broedvogel uit West-Berlijn verdwenen. Andere broedvogels die het vermelden waard zijn: Rode Wouw (2-6 paren), Zwarte Wouw (5-8), Draaihals (6-13), Grauwe Klauwier (25-35), Grote Karekiet (20-31) en Raaf (recente toename tot 6-7 paren).

Een van de opvallendste trekvogels in Berlijn is de Roek. Vanaf eind oktober arriveren grote zwermen uit broedgebieden ten noorden van Moskou. In Nederland foerageren Roeken doorgaans zelden in de bebouwde kommen van steden. In Berlijn echter zie je ze in het winterhalfjaar zo ongeveer overal waar je in Nederland in de bebouwde kommen Kauwtjes kunt verwachten: op kleine gazons, maar ook onder bomen, op straat en tot in de kleinste tuintjes toe. Er is een grote centrale slaapplek in West-Berlijn: een slaaptrektelling in februari 1986 met 20 waarnemers in een wijde ring er om heen leverde een totaal op van bijna 30.000 vogels. Dergelijke aantallen worden in Nederland op geen enkele slaapplek gehaald.

Het grote aantal Roeken doet de vraag rijzen of er nog andere soorten zijn die relatief meer in Berlijn neerstrijken dan in Nederland. Voor een aantal vogels is dit zeker het geval. De Pestvogel is zo'n soort. In de winter van 1986 zag ik regelmatig groepen van 50-85 vogels gedurende januari-april. In Groningen werden in

dezelfde tijd hooguit 10 exemplaren gesignaleerd. Een andere interessante vogel is de Staartmees. In Noord-Nederland broedende Staartmezen hebben doorgaans een duidelijke oogstreep, bij een gering aantal vogels ontbreekt deze geheel: dit zijn de zogenaamde "Witkopstaartmezen". In Berlijn broeden relatief meer vogels van dit type. 's Winters zijn er in Berlijn vrijwel alleen nog maar Witkopstaartmezen te zien, wat aangeeft dat de eigen populatie grotendeels wegtrekt en wordt aangevuld met honderden trekvogels uit noordoostelijke gebieden. Dergelijke troepen Witkopstaartmezen bereiken Nederland waarschijnlijk hoogst zelden; de vele waarnemingen van nederlandse Witkopstaartmezen hebben voor een zeer groot deel betrekking op 1-2 individuen per troep en betreffen dan vermoedelijk allen de eigen broedvogels. Andere algemene wintergasten zijn Sijsje, Barmsijs en Appelvink. De laatste is zeker talrijker dan in Noord-Nederland, van de anderen is dat moeilijker te zeggen. De Grote Zaagbek is met een winterpopulatie van ca 1000-1500 vogels goed vertegenwoordigd. Jaarlijks verblijven ook enkele Witooogenden tussen andere groepen duikeenden. Overigens vallen de aantallen watervogels wat tegen, maar een vergelijking met de kustgebieden in Nederland zou misplaatst zijn.

Hoewel de trekroutes van vele watervogelsoorten min of meer in de buurt van Berlijn zouden moeten lopen, wijst de praktijk anders uit. Meer dan 95% van de overtrekkende ganzen zijn Rietganzen. De Kolgans, die toch grote pleisterplaatsen in de DDR heeft, trekt echter nooit in noemenswaardige aantallen over Berlijn en nabije omgeving! Een soort als de Kleine Zwaan is in al die jaren slechts een paar maal waargenomen. Dit wijst erop dat deze soorten tamelijk nauwe trekbanen volgen, met vaste pleisterplaatsen tussen Nederland en Siberië en dat ze daar doorgaans niet van afwijken.

Helaas moeten we in mineur eindigen. Industrie, verwarmingsinstallaties en 700.000 auto's blazen zoveel rotzooi de lucht in dat het met de kwaliteit van

de veelgeprezen "berliner Luft" slecht is gesteld. Daarbij komt dat in de DDR voornamelijk met bruinkool wordt gestookt, bij gebrek aan eigen kolen- of gasvoorraden. Daarmee is het "Waldsterben" nog niet zover als bijvoorbeeld in het Eertsgebergte, waar de helft van de bossen dood is gegaan, maar het is toch wel in een bedenkelijk stadium aangeland. Hoe de invloed van het een en ander op de vogelstand zal zijn is nog onduidelijk. Aangezien alle boomsoorten schade ondervinden kan een algehele achteruitgang van de vogelstand in de bossen worden verwacht.

Literatuur:

Bruch, A., Elvers, H., Pohl, C., Westphal, D. & Witt, K., 1978: Die Vögel in Berlin (West) Eine übersicht: Ornithologischer Bericht für Berlin (West) Band 3.

Bruch, A., Elvers, H., Lüddeke, K., Schawarz, J., Westphal, D. & Witt, K., 1985: Brutvogelatlas Berlin (West) Ornithologischer Bericht für Berlin (West) Band 9.

Van Dijk, A.J. & Van Os, B.L.J., 1982: Vogels van Drenthe, Assen.

Egbert Boekema, Lützelsteinerweg 48, D-1000 Berlin 53.